

ΑΓΩΓΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ

Γράφει ο Δρ Βασίλης Αδραχτάς → Τηλ: 0431262823 → mousaiostheotrelos@yahoo.com.au

Σαν μεθαύριο... Στοχασμός πάνω στις αποκαλυπτικές συνέπειες της Άλωσης

(Μέρος Α')

Η πόλις εάλω... Τι λογής λόγος ήταν ετούτος; Λόγος παράλογος; Λόγος ανήκουστος; Λόγος ανείπωτος; Παράλογος, γιατί η Πόλη δεν μπορούσε ν' αλωθεί; Ανήκουστος, γιατί η Πόλη δεν είχε ποτέ αλωθεί; Ανείπωτος, γιατί πάντα υπήρχε ο φόβος ότι η Πόλη θ' αλωθεί; Ισως όλα μαζί... Η πόλις εάλω... Τι λογής λόγος είναι ετούτος μετά από 563 χρόνια; Λόγος μαγικός; Λόγος ανερμήνευτος; Λόγος άλογος; Μαγικός, γιατί ξυπνά τη μνήμη την ιστορική; Ανερμήνευτος, γιατί όλοι τον γνωρίζουν μα κανείς δεν τον καταλαβαίνει; Άλογος, γιατί ηχεί πια – αν ηχεί – άνευ σημασίας; Με όλα ετούτα τα ερωτήματα δεν προσπαθώ να μπερδέψω· τουναντίον αγωνίζομαι να αρθρώσω την οιονεί άναρθρη αντίφαση που υποστασάζεται στην κραυγή... Η πόλις εάλω...

Η Πόλη δεν μπορούσε ν' αλωθεί, διότι καθώς έλεγε ο άγιος Ανδρέας ο δια Χριστόν σαλός στον μαθητή του Επιφάνιο, «ως προς την πόλη μας, γνώριζε πως δεν πρόκειται να την τρομοκρατήσει κανένα έθνος μέχρι της συντελείας των αιώνων, επειδή κανείς δεν θα την κατακτήσει ούτε θα την πάρει· έχει δοθεί στη Θεοτόκο και κανείς δεν θα μπορέσει να την αποσπάσει από την αγκαλιά της... ». Το 1204 η Πόλη είχε μεν αλωθεί από τα «ξανθά γένη» –έτσι αποκαλούσαν οι παλιές προφητείες τους λαούς της Δύσης– αλλά μετά από λίγο είχε καταφέρει να ξαναπιάσει το νήμα της ιστορίας των Ρωμιών. Κανείς δεν ήθελε και δεν μπορούσε να θυμάται εκείνη την άλωση... Η Πόλη, τέλος, βρισκόταν πάντα στο χείλος της άλωσης, αφενός διότι επρόκειτο για «μία πολιορκημένη πόλη, πραγματικά ή δυνητικά, και βρισκόταν πολιορκημένη δια βίου: μπλεγμένη αδιάκοπα στους πολέμους» των Γωγ και Μαγώγ· αφετέρου, διότι το ειδωλολατρικό της παρελθόν, παρελθόν που τη συνόδευε καθ' όλη τη διάρκεια της υπερχιλιετούς πορείας της, την έτρωγε σαν βαθιά κι ασίγαστη ενοχή· ενοχή που ανείπωτα γνώριζε ποια έμελλε να είναι η τιμωρία της...

Το «η πόλις εάλω» ξυπνά τη μνήμη την ιστορική, γιατί η Κωνσταντινούπολη δεν ήταν απλώς μία πόλη, έστω η σημαντικότερη ανάμεσα στις άλλες. Όχι! Η Κωνσταντινούπολη ήταν η πόλη, η μοναδική πόλη. Ήταν η Νέα Ρώμη –η οποία καθ' ο Ρώμη ήταν η αιώνια πόλη– και ταυτόχρονα η Νέα Ιερουσαλήμ, το εκτύπωμα εκείνο της «επουρανίου Ιερουσαλήμ» που ήταν προορισμένο να τελειωθεί και τέλειο να μείνει εις τον αιώνα με το τέλος της ιστορίας. Συνεπώς, η Κωνσταντινούπολη δεν συνιστούσε μία στιγμή ή ένα προϊόν της ιστορίας, αλλά το εκφαντορικό σύμβολο του νοήματος της ιστορίας· και κατά το είναι και κατά το φαίνεσθαι ήταν το σταυροδόριμο πολλών επιμέρους ιστοριών, ο κεφαλόδεσμος της ιστορίας, η ανακεφαλαίωση της ιστορικής μνήμης κι εμπειρίας αιώνων. Το «η πόλις εάλω» είναι σε όλους γνωστό μα κανείς δεν το καταλαβαίνει, γιατί απλούστατα ή, καλύτερα, παράδοξα η ιστορική μνήμη εγκαταβιώνει επί το αυτό με την ιστορική λήθη· ή μάλλον η ιστορική λήθη πνίγει και υποσκελίζει την ιστορική μνήμη και το παρελθόν παύει ν' αποκαλύπτει τα μυστικά του στο παρόν. Κάπως έτσι και η κραυγή της Άλωσης φαντάζει πια ως λόγος θαυμαστός μεν, αλλά που κρατά επτασφράγιστα κλειστό το μυστικό του. Το μόνο που μας μένει είναι να τον επαναλαμβάνουμε δίκην απολυτωτικής επωδού – και ν' αναμένουμε... Το «η πόλις εάλω», τέλος, ηχεί – όσο, βέβαια, ηχεί – άνευ σημασίας: όχι μόνο εκπορεύεται αναίτια από το παρελθόν και εισρέει πνιγηρά στο παρόν,

αλλά κυρίως και πρωτίστως δεν εκβάλλει πουθενά, δεν οδηγεί πουθενά και δεν μπορεί να έχει καμία αναφορά στο μέλλον. Η Κωνσταντινούπολη έχει πια χαθεί –κάπου στην ομίχλη του χρόνου, κάπου στα σκονισμένα σχολικά βιβλία– και ποιος δίνει πια σημασία σε τελειωμένες υποθέσεις. Η Άλωση κατέληξε εν πολλοίς άλλη μία ανάμεσα στις τόσες εμμονές που ζεσταίνουν φαντασιακά την παγερότητα που έχει ήδη καταδικάσει σε θάνατο τους αθεράπευτα ρομαντικούς και αιθεροβάμονες φαντασιούποντας του βυζαντινισμού... Η εκ των πραγμάτων αδέξια προσπάθειά μου να αρθρώσω την οιονεί άναρθρη αντίφαση που υποστασιάζεται στην κραυγή της Άλωσης είναι αδέξια εκ των πραγμάτων, διότι ετούτα τα πράγματα είναι και πολλά και μεγάλα. Πρόκειται για πράγματα που έζησαν κι έπαθαν πριν από έξι σχεδόν αιώνες άνθρωποι που μήτε τους είδα μήτε τους άκουσα ο ίδιος· πρόκειται για πράγματα που ξεπερνούν κι αυτούς ακόμα που τα έζησαν και τα έπαθαν, μιας κι αφορούν στις εγγενείς κι ανυπέρβλητες αντιφάσεις του ίδιου του βυζαντινού πολιτισμού. Το διακριτικό ετούτου του πολιτισμού ήταν η Χριστιανοσύνη, μια πίστη που ναι μεν ξεπερνούσε και ξεπερνά ιστορικά το Βυζάντιο, αλλά που μέσα σ' αυτό και διαμέσου αυτού επρόκειτο να γράψει ανεπανάληπτες και κλασικές σελίδες αναμέτρησης με το υπ' αριθμόν ένα πρόβλημά της, το πρόβλημα της ιστορίας. Και ποιος είναι άραγε εκείνος που μπορεί ν' απαντήσει στο πρόβλημα της ιστορίας; Ποιος μπορεί να ισχυριστεί ότι είναι κοινωνός της αγωνίας και της ελπίδας των εκατομμυρίων Χριστιανών που προηγήθηκαν ή θα επακολουθήσουν; Γ' αυτό και η προσπάθειά μου είναι εκ πραγμάτων αδέξια... αλλά όχι άνευ σημασίας. Διότι μπορεί μεν το πρόβλημα της ιστορίας, το κατ' εξοχήν πρόβλημα της Χριστιανοσύνης, να ξεπερνά κι αυτήν ακόμα τη Χριστιανοσύνη, αλλά ετούτο δεν σημαίνει πως είναι μάταιος κάθε λόγος. Κάθε άλλο! Επειδή ακριβώς το «η πόλις εάλω» αντήχησε όντως ως απρόσμενη προσμονή, ως άφραστη φράση κι ως αδιανόητο νόημα δίκαιουται κανείς να ξεκινήσει από αυτό σαν από άλλο «σημείον αντιλεγόμενον» και να στοχαστεί τα μυστικά του, τα όσα μας αποκαλύπτει για την ιστορία την πρότερη και την ύστερη· και γιατί όχι, να μνηθεί στη σημασία της Χριστιανοσύνης όχι μέσω της ζωής αλλά μέσω του θανάτου της πόλης εκείνης που τόσο την επικαλέστηκε. Άλλωστε, ο Μέγας Φώτιος δεν ήταν εκείνος που, όταν το 860 οι Ρως πολιορκούσαν τη Βασιλεύουσα, προαισθάνονταν ότι οι «ελπίδες της σωτηρίας της θα βρίσκονταν στην αιχμαλωσία της»;

Το θέμα που προσπαθώ να αναπτύξω είναι οι αποκαλυπτικές συνέπειες της Άλωσης, που σημαίνει ότι πριν από καθετί άλλο θα πρέπει ν' αποσαφηνίσω τι εννοώ με τον όρο «αποκαλυπτικός». Ο καλύτερος, μάλιστα, τρόπος για να γίνει κάτι τέτοιο δεν είναι τόσο η του ονόματος επίσκεψης –για να θυμηθούμε και να παραφράσουμε λίγο τους αρχαίους σοφιστές– όσο η ζήτηση του είδους –όπως θα έλεγε ο Αριστοτέλης– του είδους εκείνου που αποτελεί την ταυτότητα του Χριστιανισμού ως θρησκεύματος. Πιο συγκεκριμένα, ο Χριστιανισμός δεν διαφοροποιείται από τα υπόλοιπα θρησκεύματα της Χριστιανισμού, τον τελευταίο πειρασμό του. Οι Χριστιανοί θα προσπαθούν πάντα να βάλουν στη θέση του προβλήματος βολικές, ρεαλιστικές ή εύλογες λύσεις· θα προσπαθούν πάντα να σφετεριστούν τη θέση του Θείου ως έσχατον λύτη του προβλήματος της ιστορίας. Με τον τρόπο αυτό, όμως, θα απωθούν την αγωνία και θ' ακυρώνουν την ελπίδα· θα ζουν με την ψευδή συνείδηση της σωτηρίας και όχι με την εκζήτηση του σωτήρα...

δεν θα συνιστούσε ειδοποιό διαφορά. Ο Χριστιανισμός διαφοροποιείται από τα υπόλοιπα θρησκεύματα, διότι είναι η αυτοσυνειδησία της ιστορίας· μ' άλλα λόγια, ο Χριστιανός όχι απλώς συλλαμβάνει τον εαυτό του ως ιστορική, τουτέστιν εν χρόνω και τόπω, παρουσία, αλλά πρωτίστως και κυρίως κατανοεί τον εαυτό του ως δημιουργό και δημιούργημα, ενέργεια και ενέργημα συνάμα της ιστορίας του.

Μα θα πει κανείς, το ίδιο δεν συμβαίνει με τον Ιουδαίο και τον Μουσουλμάνο; Ασφαλώς! Μόνο που στη δική τους περίπτωση το μόνο που υπάρχει είναι η ιστορία, η δικαίωση ή η προέκτασή της. Στην περίπτωση του Χριστιανισμού, όμως, δεν υπάρχει μόνο η ιστορία· αυτό που κυρίως υπάρχει είναι η αυτοσυνειδησία της ιστορίας ως υπέρβαση της ιστορίας. Εκεί που ο Ιουδαϊσμός και το Ισλάμ βλέπουν την ιστορία ως ένα όλο, ο Χριστιανισμός βλέπει θραύσματα, εκεί που αυτοί αντικρίζουν τη λύση, εκείνος στοχάζεται το πρόβλημα. Επομένως, για να είμαστε ακριβέστεροι, ο Χριστιανισμός είναι η αυτοσυνειδησία της ιστορίας ως προβλήματος.

Η απάντηση στο γιατί ο Χριστιανισμός πρέπει να οριστεί κατ' αυτόν το τρόπο και μάλιστα σ' αντιδιαστολή προς τα άλλα θρησκεύματα, και δη προς τον Ιουδαϊσμό και το Ισλάμ, έγκειται στον τρόπο με τον οποίο εννοεί το Θείο. Τόσο στον Ιουδαϊσμό όσο και στο Ισλάμ το Θείο είναι μεν παρόν στην ιστορία, αλλά σε καμία περίπτωση δεν γίνεται ιστορία. Ενεργεί μεν εντός της ιστορίας και την κατευθύνει στο τέλος της, τουτέστιν στην ολοκλήρωσή της, αλλά τούτη η εμμένεια δεν μπορεί να συγκριθεί με την υπερβατικότητα του Θείου. Στην περίπτωση του Χριστιανισμού, αντίθετα, ισχύει το «Και ο λόγος σαρξ εγένετο και εσκήνωσεν εν ημίν», ο Θεός δηλαδή έγινε άνθρωπος, ανέλαβε την ανθρώπινη φύση και ενέργεια· μ' άλλα λόγια, μέσω της ενανθρώπησής του ο Θεός Λ